

Püski Levente

A Magyar Tudományos Akadémia állami támogatása és a törvényhozás a két világháború közötti Magyarországon

A két világháború közötti években a jogtudós Balogh Jenő – nem mellesleg 1920-tól az MTA főtitkára – kiemelt feladatként foglalkozott az akadémia társadalmi pozíciójának a vizsgálatával. Ilyen irányú megnyilatkozásainak visszatérő eleme volt, hogy az akadémiának távol kell maradnia a „*napi pártpolitikai és világnézeti küzdelmek*”-től.¹ Bár természetesen a politika világtól nem lehetett teljesen elszakadni – mellesleg Balogh sem tudta megtenni –, de az intézmény autonómiáját tagadhatatlanul erősítette, hogy társadalmi közadakozásból jött létre és a 19. század folyamán döntően ilyen alapon működött. Ez az állítás az 1920-as évek első felében számos közéleti szereplő részéről előkerült a testület tevékenységével kapcsolatos diskurzusokban. Többek között Klebelsberg Kuno 1922 novemberében az MTA-ról szóló törvényjavaslat nemzetgyűlési tárgyalásán ugyancsak pozitívumként emelte ki, miszerint az intézmény függetlenségének fontos tényezője volt korábban az anyagi téren érvényesülő önállósága.² Itt azonban pontosítani kell. Az intézmény ugyanis 1867 óta rendszeresen részesült állami pénzügyi támogatásban bizonyos konkrét feladatok elvégzésére, majd 1889-től megkötés nélküli módon is, korabeli kifejezéssel „összcélokra”.³ Az utolsó békeévben, 1913-ban az akadémia teljes bevétele 449782 koronát tett ki, ebből az „országos dotáció” teljes összege 133600, míg a megkötés nélküli rész 60000 korona volt. Mindez azt jelentette, hogy az állami támogatás a bevételi oldal 30,2%-át, illetve 13,33%-át fedezte, s különösen előbbi egyáltalán nem tekinthető jelentéktelen arálynak.⁴

A világháborús évek azután gyorsan felborították az addig stabilnak mondható viszonyokat. A háború miatt visszaestek a könyveladásokból származó bevételek, az állami támogatás nagysága abszolút számokban nem változott, de értékében természetesen csökkenő tendenciát mutatott, s az infláció általánosan véve is jelentősen redukálta az intézmény jövedelmét. Így nem meglepő, hogy a gazdálkodás az utolsó békeévben már jelentékeny deficittel számolt.⁵ A történeti állam megszűnése, az 1918–19-es forradalmi időszak alatt az épületet ért károk, valamint tágabb értelemben az országos gazdasági-pénzügyi válság elhúzódása tovább súlyosbították a helyzetet.⁶ Pontosabban az 1920-ra vonatkozó pénztári számadás alapján a költségvetés ugyan biztosítani tudta az infrastruktúra fenntartását, de a tudományos tevékenységet már rövid távon is az ellehetetlenülés fenyegette.⁷ Balogh Jenő utóbb több ízben is utalt arra, hogy a vagyon nagy része korábban értékpapírokban és hadikölcsön-kötvényekben feküdt, melyek lényegében hasznavehetetlenné váltak.⁸ Az 1920-

¹ Törő 2023. 291.

² NN 1922–26. V. k. 240.

³ Állami költségvetés 1890. 62.

⁴ AE 1914. 191.

⁵ AE 1919. 319.

⁶ Megjegyzendő, hogy a Tanácsköztársaság alatt a Forradalmi Kormányzótanács egészében véve felfüggesztette az MTA autonómiáját, amit 1919. augusztus 6-án a Peidl-kormány állított vissza.

⁷ Árulkodó adat, hogy a személyzeti költségek 1913-ban az összes kiadásnak csupán 17,29%-át tették ki, ám ez az arány a háború után már nagyjából a duplájára emelkedett. AE 1914. 190.; AE 1920. 162.; AE 1921. 136. Az MTA igazgatótanácsa pedig már 1920. május 6-i ülésén olyan határozatot hozott, melyben egyelőre megtiltotta új kéziratok sajtó alá rendezését. AE 1920. 233. A kérdéshez lásd még: Tilkovszky 1975. 273.

⁸ Pesti Napló 1925. 5.

as évek első felében került sor, elsősorban a költségvetés kiszámíthatóságának biztosítása érdekében az úgynevezett fiktív pénz, az aranykorona bevezetésére, amely éppen az inflációs hatások kiküszöbölését célozta.⁹ Egy későbbi, az akadémiaival kapcsolatos adatsor szerint az aranykorona nagyjából a háború előtti papírkorona értékének felelt meg, amely így viszonylag jó összehasonlítási alapot jelent. Az inflációs folyamatokat kiküszöbölő számítások alapján az MTA részvényekben és utóbb hadikölcsön-kötvényekben fekvő vagyona 1913 végén még 4934988, míg 1925 szeptemberére már csak 65000 aranykoronát ért.¹⁰

Az adott körülmények között célszerűnek tűnt az államsegély felemelését szorgalmazni, amit Berzeviczy Albert elnök már 1920 májusában felvetett.¹¹ Az MTA igazgatótanácsának 1920. október 15-i ülésén pedig az a határozat született, miszerint kérni kell a kormánytól a meglévő 126000 koronás államsegély 500000 koronára történő felemelését.¹² Korányi Frigyes, majd Hegedüs Lóránt pénzügyminiszter elvileg nem zárkózott el a kívánság elől, de – minden bizonnyal német mintára – szorgalmazták, hogy azt átfogó társadalmi akció kísérje.¹³

Az első jelentősebb adomány Pekár Imre gazdasági szakember részéről már december elején megérkezett,¹⁴ de Hegedüs szavaira gyorsan reagált az ország leggazdagabb földbirtokosa, Esterházy Pál herceg. 1920. december 29-én nyílt levélben jelentette be, hogy jelentősebb adományt kíván tenni az intézmény számára, ráadásul minden megkötés nélkül.¹⁵ Példáját mások is követték, végül jelentős társadalmi mozgalom bontakozott ki,¹⁶ amely nemcsak pillanatnyi fellángolás volt, hanem az évtized végéig kitartott.¹⁷ Utóbbi jeleként 1929-ben a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank tett egy 10 ezer dolláros céladományt.¹⁸ Sőt az akció állami ösztönzést is nyert azzal, hogy 1925 novemberében Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeletet adott ki, miszerint az iskolákban tartandó Széchenyi-emlékünnepeken lehetőséget biztosít önkéntes adományok elfogadására, s a befolyt összegek fele a Magyar Tudományos Akadémia részére utalandó.¹⁹ A jelentős számú támogató részben magánszemélyekből, részben különböző intézményekből – egyesületek, vármegyék, nagyvállalatok – tevődött össze, de közülük is kiemelkedett Kornfeld Móríc nagyiparos, aki több ízben tett jelentősebb felajánlásokat a testület részére.²⁰ A mozgalomba egyébként, már csak a családi múlt tisztelete okán, a Széchenyi nemzetség több tagja ugyancsak bekapcsolódott.²¹

⁹ A papírkorona és az aranykorona értékviszonyát az aktuális pénzügyminiszteri rendeletek szabályozták.

¹⁰ NI 1922–26. XVI. k. 154.

¹¹ Gali 2017. 372–373.

¹² AÉ 1920. 248.

¹³ Klement 2024. 335.; Tilkovszky 1975. 274. Hegedüs a sajtónak a következőképp nyilatkozott: „*A minisztérium az esetben támogathatja az ügyet, ha az Akadémiát alapító főnemesi családok és a társadalom többi tehető rétegei is megfelelő arányban hozzájárulnak az Akadémia munkájának biztosításához.*” *Magyarország* 1921. 7.

¹⁴ AÉ 1920. 261–262.

¹⁵ Viskolcz 2019. 328.

¹⁶ Inkább csak érdekesség, hogy az első nagyobb kampányhoz kisebb összeggel a későbbi miniszterelnök, Bethlen István is csatlakozott. AÉ 1921. 131.

¹⁷ Az adományozási akciókra nézve részletesen: A Magyar Tudományos Akadémia 2024.

¹⁸ Klement 2024. 338.

¹⁹ Hivatalos Közlöny 1925. 264–265.; AÉ 1925. 377–381.

²⁰ Ennek jelentőségét mutatja, hogy Berzeviczy Albert az MTA fennállásának 100 éves évfordulójakor elmondott ünnepi beszédében külön kiemelte Kornfeld Móríc „segítségét”. AÉ 1925. 240. Kornfeld Móríc tágabb kulturális mecenatúrájához: Kornfeld 2006. 41–44.

²¹ AÉ 1925. 240.

Ugyanakkor az is hamar kiderült, hogy az adományok, bár érezhető segítséget jelentenek, de önmagukban nem oldják meg az intézmény pénzügyi gondjait. Egyrészt csak kevés, valóban nagy volumenű felajánlás érkezett, másrészt egyes összegek olyan alapítványként működtek a továbbiakban, melyeknél csak a kamatok voltak felhasználhatóak, harmadrészt pedig az infláció következtében bizonyos esetekben a felajánlott összegek utóbb drasztikus értékcsökkenést szenvedtek el. Jellemző példa Pekár Imre 1920. december elején tett, 100000 koronás adománya, melyet alaptőkeként kezeltek, s 1929-re már csak 8 pengőt ért.²²

A lobbiaikció az akadémia vezetése részéről látszólag sikeres volt. Hegedüs pénzügyminiszter 1921 januárjában ígéretet tett a támogatás jelentősebb felemelésére és az 1921. évi számadás már 436500 koronás állami dotációt rögzített.²³ Az Akadémia vezetősége utóbb azt is kifejtette, hogy a megemelt támogatást elsősorban a Budapesti Szemle és a Történelmi Szemle megjelentetésére, valamint a könyvkiadó-vállalat támogatására kívánják fordítani.²⁴ A növekvő támogatások ellenére hamar nyilvánvalóvá vált, hogy a pénz elértéktelenedése miatt az MTA anyagi helyzete érdemben nem javult. Ilyen körülmények között is némileg a meglepetés erejével hatott, hogy az ügyet maga a kormányzó karolta fel. 1922. június 28-i, a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez intézett kéziratában ugyanis „*Akadémiánk nagy kulturális jelentőségétől áthatva*” kiállt az intézmény mellett és felszólította a minisztert, hogy „haladéktalanul” tegyen lépéseket az intézmény megsegítésére. Nincs nyoma annak, hogy Horthy különösebben figyelemmel kísérte volna az MTA, illetve tágabb értelemben a hazai tudományos élet tevékenységét, s az akció inkább a kormányzó presztízsének és társadalmi elismertségének növelésére irányuló lépésnek tűnik.²⁵ A történet egyébként nem tekinthető egyedinek, s Klebelsberg más alkalommal is hasonló módon vállalt szerepet a kormányzói tekintély erősítésében. 1924 február elején a kormányzó ugyancsak kéziratban kérte a minisztert arra, hogy indítson társadalmi gyűjtési akciót „*a testnevelés ügyének felkarolása*” érdekében.²⁶

A felszólításnak mindenesetre fogantja lett. A miniszter előbb 6 millió koronás gyorssegélyt utalt át,²⁷ majd novemberben sor került egy külön törvényjavaslat benyújtására.²⁸ Ez egyfelől évi 8 millió koronás dotációra tett ígéretet, másfelől átvállalta az MTA-alkalmazottak javadalmazását, és rögzítette, hogy utóbbiak díjazása a Gyűjteményegyetem hasonló beosztású alkalmazottaihoz fog igazodni.²⁹ A nemzetgyűlés egyesített bizottságai jelentésükben külön kiemelték „*azokat a rendkívül nagy érdemeket, melyeket a Magyar Tudományos Akadémia a nemzeti kultúra felépítésének munkájában megalapítása óta szerzett*”. Erre alapozva nemcsak egyöntetűen támogatták a kezdeményezést, hanem az összeget is felemelték 8-ról 12 millióra.³⁰ A javaslat ezután a plénum elé került. Jóllehet most sem maradtak ki az üléseket általában véve jellemző személyeskedő és inkább csak időpazarló polémiák, a testület sürgősséggel, viszonylag gyorsan letárgyalta és elfogadta a javaslatot.³¹

²² AÉ 1929. 83.

²³ AÉ 1921. 37.; AÉ 1922. 91.

²⁴ AÉ 1921. 41.

²⁵ Erre utal, hogy a támogatásról szóló törvényjavaslat indoklásában a kormányzót jelölték meg fő kezdeményezőként, egyben szó szerint közölve a fenti kéziratot. NI 1922–26. III. k. 4.

²⁶ Pesti Napló 1924. 4.

²⁷ A pénzt a testület ténylegesen meg is kapta. AÉ 1924. 54–55.

²⁸ NI 1922–26. III. k. 1–3.

²⁹ Ez egyúttal a javadalmak emelését is magában foglalta.

³⁰ NI 1922–26. III. k. 213–214.

³¹ A tárgyalás november 28-án kezdődött, a harmadszori olvasásra és elfogadásra pedig december 1-jén került sor.

Bár a támogatás tényével mindenki egyetértett, bizonyos véleménykülönbségek így is kibontakoztak a felszólalók között. Néhányan – mellesleg megalapozottan – jelezték, hogy a megemelt összeg sem jelent valami nagy volument, a liberális ellenzéki képviselő, Jánosi Zoltán pedig további konkrét növelésről nyújtott be határozati javaslatot. Ezt a plénum viszonylag szoros arányban, de leszavazta, Klebelsberg pedig maga is elismerte, hogy több kellene.³² Álláspontja védelmében egyébként arra hivatkozott, hogy a konkrét összegről már előzetesen megállapodott a pénzügyminisztériummal, az Akadémia alapításának közelgő századik évfordulója pedig egyébként is lehetőséget kínál a kérdés újbóli előhozatalára. Az akadémiai alkalmazottak fizetésének állami feladattá történő átvállalása felvetette az államtól való függés kérdését. A javaslat azonban hangsúlyosan rögzítette, ez a tény nem jelenti azt, hogy sérülne az MTA autonómiája, sőt a szövegben benne szerepelt, hogy amennyiben a kormányzat nem teljesítené kötelezettségét, az intézmény panasszal fordulhat a közigazgatási bírósághoz.³³ A plenáris vitában azután némileg érdekes szembenállás alakult ki. A baloldali ellenzéki felszólalók voltak azok, akik bizonyos kritikával illették az Akadémia tevékenységét, illetve egyfajta tágabb kritikai múltértelmezésbe illesztették azt bele. A Rassay-párti Szakács Andor szidta a korábbi „Habsburg-uralmat”, az arisztokráciát, s az Akadémia nemzeti kulturális elkötelezettségének vélt hiányosságait hangoztatta. Egyúttal azon elvárásának adott hangot, miszerint a tudomány „*arra való a mai modern felfogás szerint, hogy az emberiség szolgálatára bocsássa magát*”.³⁴ A szociáldemokrata Várnai Dániel szintén megerősítette, hogy a testület túl konzervatív, és közelebb kellene kerülnie a napi élethez. Egyúttal kijelentette, hogy a támogatás fejében szükséges lenne elszámolási kötelezettségre az állam felé.³⁵ Velük szemben a kormánypárti képviselők – Klebelsberggel egyetértésben – az autonómia érvényesítésének fontosságát hangoztatták, s végül a bizottsági vélemény támogatása mellett döntöttek.

Sem az 1923. évi I. tc., sem a folytatódó társadalmi adakozás nem jelentett végleges megoldást. Balogh Jenő 1924 szeptemberében örömmel konstataulta, hogy az adományoknak és az állami dotációnak köszönhetően az intézmény 1921–23 között 74 kiadványt, köztük 8 folyóiratot tudott megjelentetni. Ugyanakkor hozzátette, hogy a pénz értékcsökkenése, illetve a nyomdai költségek állandó emelkedése miatt egyre nagyobb gondokkal kell szembenéznük.³⁶ Az eredeti összeg irrealitását jól mutatja, hogy az 1924/25-ös költségvetési tervezetben az Akadémia támogatására már 75 millió korona lett beiktatva, ami csupán 4410 aranykoronának felelt meg. Ráadásul úgy, hogy az 1923/24-es költségvetésben még 4900 aranykorona szerepelt. Az állam tehát az 1923: I. tc-ben biztosított összeget reálértékben nemcsak fenntartani nem kívánta, hanem még csökkentette is. A 4410 aranykorona egyébként olyannyira csekélynek tűnt, hogy a költségvetés bizottsági tárgyalásán a tárca előadója, Nagy János javasolta annak 12000 aranykoronára történő felemelését. A kezdeményezést a bizottság megszavazta, így az a plénum elé került. Klebelsberg a nemzetgyűlési tárgyalás során a minden bizonnyal nem általa sugallt indítványt előbb támogatta, majd elutasította, s így tett a plénum is, de egyúttal hozzátette, hogy a megemelt összeg a költségvetésről szóló felhatalmazási törvényjavaslatba külön tételként nem vehető fel, de hitelátruházással biztosítható.³⁷ Az appropriációs javaslatban viszont ennek

³² NN 1922–26. VI. k. 70–75.

³³ NI 1922–26. III. k. 2–3.

³⁴ NN 1922–26. VI. k. 64–65.

³⁵ NN 1922–26. V. k. 242.; NN 1922–26. VI. k. 64.

³⁶ Ellenzék 1924. 3.

³⁷ NN 1922–26. XXIX. k. 136.

nem volt nyoma, így úgy tűnik, Klebelsberg az emelést taktikusan elfektette. Ennél lényegesen nagyobb és stabilabb segítségnek bizonyult az alkalmazotti illetmények átvállalása, ami 6 tisztviselet és 8 altisztet érintett,³⁸ és 1925-ben 22530 aranykoronányi járandóságot foglalt magában.³⁹

A dotáció terén érvényesülő szűkmarkúságot az 1925/26-os költségvetés is folytatta, igaz némi számítási hibával fűszerezve. A végső változatában ugyanis 350400 korona szerepelt,⁴⁰ ami irreálisan alacsonynak tűnik, korábban ennél jóval nagyobb összegekről volt szó. Figyelembe véve, hogy 1925 őszén rögzítették a pengő-korona árfolyamot, valószínűbb, hogy 350400000 korona volt előírva az MTA részére, ami megfelelt 28032 pengőnek, s az 1926/27-es költségvetésben a korábbi évnél ez a tétel szerepelt.⁴¹ A képviselők ezt szó nélkül tudomásul vették, s immár senki nem kardoskodott a növelés mellett, ami több okra vezethető vissza. Egyrészt, amiről a parlamenti vitákban nem esett szó, az 1924-ben életben lépett szanációs törvény átmenetileg nem nyújtott lehetőséget a nemzetgyűlés számára a költségvetési tételek konkrét emelésére.⁴² Ezzel összefüggésben a honatyák minden bizonnyal elfogadták, hogy a költségvetési egyensúly helyreállítása általában véve szigorú takarékosági politikát igényel, s nagyobb mértékű támogatásra csak a szanációs program hivatalos lezárulását követően, 1926 nyaratól lesz lehetőség. Másrészt az MTA fennállásának 100 éves centenáriuma lehetőséget kínált a kormányzatnak bizonyos korrekciós intézkedések megtételére. Ennek jegyében került sor az Akadémia érdemeit megőrkítő törvényjavaslat benyújtására 1925. október 14-én. Az indoklás ismételten és részletesen kitért a hatalmas anyagi veszteségekre. Így az Akadémia vagyona 1913-ban 4934988, jövedelme pedig 285309 aranykoronát tett ki. Ezzel szemben a vagyon 1925 őszén 65000, az 1924. évi bevétel pedig 20626 aranykoronára olvadt le.⁴³ A javaslat ezért egyszeri 3 milliárd koronás segítyt irányzott elő, ami a korábban jelzett átszámítás alapján 240000 pengőt jelentett. Továbbá a valóban nagyvonalú segítség mellé az az ígéret társult, hogy az 1926/27-es költségvetéssel kezdődően a rendszeres támogatást is megemelik. Joggal merülhet fel a kérdés, hogy a növelést miért nem realizálták azonnal, de ennek részben a késedelmes parlamenti tárgyalás volt a magyarázata. Az 1925/26-os költségvetés benyújtására ugyan már 1925. június 22-én sor került, a folyamat azonban itt lelassult. A pénzügyi bizottság csak november 3-ára készült el a jelentésével, a plénumon történő tárgyalás november 5-én kezdődött, és többszöri megszakítást követően 1926. január 22-én ért véget.⁴⁴ Az erre épülő appropriációs javaslat benyújtása január 26-án történt meg, de annak vitája egyéb tényezők miatt halasztódott, olyannyira, hogy februárban már a következő költségvetés benyújtására, majd utóbb letárgyalására is sor került. Így végeredményben az 1925/26 és 1926/27-es évekre vonatkozó appropriációs javaslatokat a nemzetgyűlés csak május-június folyamán, egyszerre vitatta meg és fogadta el. Így egyértelműen kijelenthető, hogy az 1925/26-os költségvetési tételeknek érdemi jelentősége nem volt.

Visszakanyarodva az MTA-ról szóló javaslathoz, annak nemzetgyűlési vitája a korábbi szembenállásokat hozta magával. Bár az egyszeri támogatást egyhangúan megszavazták a honatyák, a baloldali ellenzékiek minden addiginál erősebb kritikákat fogalmaztak meg. A

³⁸ AÉ 1924. 55. Nem számították be közéjük a főtitkárt, az osztálytitkárokat és a főkönyvtárost.

³⁹ NI 1922–26. XVI. k. 155.

⁴⁰ Költségvetés 1925/26. 114.

⁴¹ Költségvetés 1926/27. 120.

⁴² 1924: IV. tc. 1.§ 15. cikk.

⁴³ NI 1922–26. XVI. k. 154–155.

⁴⁴ NN 1922–26. XXXVIII. k. 442.

szociáldemokrata Kéthly Anna egyenesen az Akadémia múltbeli hanyatlásáról beszélt, melynek részeként a testület 1890-től megállt a fejlődésben, illetve 1890-től „behódolt” a szabadelvű rendszernek. Majd hozzátette: „*én nem akarom, hogy az Akadémia politikamentes legyen*”.⁴⁵ A Rassay-párti Szakács Andor pedig ismételt a nemzeti elkötelezettség hiányát kérte számon. Ezen belül bírálta a nyelvészeti és őstörténeti kutatásokat, valamint azt, hogy szerinte az MTA kultuszt csinált Görgei Artúrnak.⁴⁶ Klebelsberg nem ment bele részkérdésekről szóló vitába, s megelégedett annyival, hogy leszögezze: nem kívánatos, hogy az akadémia függő viszonyban legyen a mindenkori kormányoktól.⁴⁷ Bár nem tartozik a szorosan vett témához, de érdemes jelezni, hogy az MTA valóban nem volt teljesen politika- és különösen ideológiamentes. Tudományos eszközökkel, de szerepet vállalt a formálódó Széchenyi- és Tisza-kultusz erősítésében, ami részben magyarázatot is jelent Klebelsberg toleráns magatartására. Vezetői pedig több ízben is nyilatkoztak ideológiai, illetve emlékezetpolitikai kérdésekben. Közülük talán Berzeviczy ilyen irányú tevékenysége vált a legismertebbé. Így például a testület elnöke elhatárolódott Szekfű Gyula: *Három nemzedék* című munkájának azon konklúziójától, miszerint a magyar állam első világháború után összeomlásáért a dualista korszak is felelőssé tehető. Többek között kijelentette: „*Bármint igyekezzünk ellenségeink és egyes, elfogult bírálók azt a korszakot a hanyatlás színeiben tüntetni fel... meg vagyok győződve, hogy az elfogulatlan történetírás azt a korszakot hazánk fénykorai közé fogja sorolni*”.⁴⁸

Végeredményben Klebelsberg betartotta az ígértét, s az évi állami támogatás összegét 1926-ban drasztikusan, 120000 pengőre megemelték.⁴⁹ Érdekes módon ez a politikai életben érdemi visszhangot nem váltott ki, ami minden bizonnyal az adott körülményekkel állt összefüggésben. Egyrészt ekkoriban zajlott a nevezetes frankhamisítási per, amely érthetően a közvélemény érdeklődésének homlokterében állt. Másrészt a kultusztárca a kiadások terén általában véve az első helyre került, s ezen belül más területek – népiskolai, felsőoktatási fejlesztések stb. – kaptak inkább kiemelt figyelmet.

Balogh Jenő utólag beszámolt arról, hogy a testület hogyan sáfarkodott a kapott támogatásokkal. A centenáriumi juttatásból lehetőség nyílt a Balkán-kutatások eredményeit bemutató sorozat 3. kötetének kiadására. A megemelt dotáció révén pedig sor kerülhetett a könyvtárállomány bővítésére, külföldi folyóiratok megrendelésére, valamint a saját kiadásúak finanszírozására.⁵⁰

1928. augusztus elejének szenzációszámba menő közéleti híre volt, hogy a dúsgazdag Vigyázó Ferenc gróf teljes vagyonát a Magyar Tudományos Akadémiára hagyta. Utóbb persze kiderült, hogy az örökség – különböző, előre nem látott terhek és fizetési kötelezettségek miatt – nem olyan elképesztő méretű, mint amekkoráról az első híradások szóltak, de így is a tudós testület mintegy 24 millió pengős vagyonhoz jutott hozzá.⁵¹ Klebelsberg is reagált a történetekre. Mindenekelőtt kijelentette, hogy a kormányzat semmilyen formában nem kíván belefolyni az ügybe és arra is ígéretet tett, hogy az intézmény változatlanul megkapja az addigi állami támogatást.⁵² Klebelsberg az évtized folyamán több-

⁴⁵ NN 1922–26. XXXV. k. 325.

⁴⁶ NN 1922–26. XXXV. k. 326–327.

⁴⁷ NN 1922–26. XXXV. k. 337–338. A javaslatból törvény lett: 1925: XLVI. tv.

⁴⁸ Tilkovszky 1975. 276.

⁴⁹ NI 1922–26. XVIII. k. 254.

⁵⁰ AE 1927. 137.

⁵¹ A témára nézve részletesen: Püski 2024. 353–369.

⁵² Budapesti Hírlap 1928. 4.

ször is hangoztatta, hogy a kormányzat nem kíván közvetlenül belefolyni a testület tevékenységébe. Azt viszont szívesen vette volna, ha az Akadémia valamilyen formában bekapcsolódik bizonyos oktatási, valamint kutatásfejlesztési programjaiba, amit az MTA vezetése következetesen elhárított.⁵³ Ennek egyik következményeként a minisztérium más utakat keresett tervei realizálására. Így 1923-ban különböző szakmunkák megjelentetésének elősegítésére létrehozták a Tudományos Társulatok és Intézmények Országos Szövetségét, de az Akadémia – önállóságát féltve – nem csatlakozott hozzá.⁵⁴ Továbbá Klebelsberg jelentős, az MTA-nál lényegesen nagyobb volumenű támogatásban részesített egyes, kifejezetten természettudományi és műszaki kutatásokat folytató szervezeteket.⁵⁵

Az 1930-as évek elején a gazdasági világválság hatásai Magyarországon is egyre erőteljesebben megmutatkoztak, ami Klebelsberg korábbi álláspontja felülvizsgálatára késztette. Már az 1929/30-as költségvetés parlamenti tárgyalásánál olyan képviselőházi határozat született, amely felszólította a kormányt, hogy a jövőben a kiadások apasztására törekedjék.⁵⁶ Bár a Bethlen-kormány óvakodott drasztikusabb lépések megtételétől, bizonyos fokú takarékoság érvényesítése elkerülhetetlenné vált. A kultusztárcánál ez többek között azt jelentette, hogy az 1930/31-es költségvetésben az MTA-nak szánt dotációt 100000 pengőre csökkentették.⁵⁷ A miniszterelnöki székben Bethlent követő Károlyi Gyula folytatta, sőt kiteljesítette a fenti irányt, melynek jegyében az 1932/33-as évtől 70000 pengőre redukálódott az államsegély összege.⁵⁸ Az 1932 őszén hatalomra kerülő Gömbös-kormány vállalta elődje takarékosági politikáját, melynek jegyében nemcsak fennmaradtak a korlátozások, hanem az 1934/35-ös évvel kezdődően 66500 pengőben határozták meg a támogatás nagyságát.⁵⁹ Az összeg persze így sem volt jelentéktelen, de egy évtizeden belül az eredetinek nagyjából a felére zsugorodott. A döntések mögött viszont valóban a költségvetési helyzet romlása húzódott meg, és nincs nyoma annak, hogy érdemben megváltozott volna a viszony a kultusztárca éléről 1931-ben távozó Klebelsberg utódaival. Másképp fogalmazva a pártok vezetői és a tágabb értelemben vett közvélemény egyaránt úgy látta, hogy a Vigyázó-vagyon nagyobb mozgásteret nyújt az MTA számára. Ebből következően a korabeli sajtóban és a költségvetésekről folyó országgyűlési vitákban lényegében véve mindenki tudomásul vette a csökkentéseket, sőt az Akadémia vezetése sem próbált meg küzdeni ellene. A reakciók elmaradása egyben azt is jelentette, hogy a testület anyagi helyzete az 1930-as években teljesen kikerült a közéleti diskurzusból. Ugyanígy az is lényegében véve visszhangtalan maradt, amikor 1938-ban – vélhetően a gazdasági-pénzügyi helyzet javulásának következményeként – az államsegély mértékét kisebb arányban, 70000 pengőre emelték.⁶⁰ A teljes képhez hozzátartozik, hogy a kormányzati politika hozzáállása a dotáció kérdéséhez nem volt megalapozatlan. A kezdeti évek nehézségei után ugyanis az Akadémia igyekezett jól sáfárkodni az örökséggel, a belőle származó bevételei az 1930-as években növekedtek, és a testületnek nem kellett pénzügyi nehézségekkel szembenéznie.

⁵³ Ehhez kapcsolódva egyes szakemberek szerint Berzeviczy és Klebelsberg között nem volt jó a személyes viszony. Ujváry 2014. 125.

⁵⁴ Tilkovszky 1975. 276.

⁵⁵ Tilkovszky 1975. 290.

⁵⁶ KI 1927–31. XX. k. 404.

⁵⁷ KI 1927–31. XXII. k. 27.

⁵⁸ KI 1931–35. IV. k. 129.

⁵⁹ KI 1931–35. X. k. 333.

⁶⁰ KI 1935–39. XI. k. 23.

Levente Püski

State Subsidies for the Hungarian Academy of Sciences and Legislation in Inter-war Hungary

By 1920, the Hungarian Academy of Sciences was in a critical financial situation. The solution lay in increasing state subsidies, but the possibilities were limited due to the economic crisis that had lasted for years. Finally, in 1925, the institution received a one-time allocation, followed by regular, larger subsidies from the 1926/27 fiscal year onwards. The state subsidy was supported by all parties in parliament, but a debate arose among them about the role of the Academy and its relationship with the state. In the early 1930s, the amount of aid was significantly reduced, but due to the generous bequest of Count Ferenc Vigyázó, this had no significant negative impact.

Források

Sajtóforrások

Budapesti Hírlap 1928.	Budapesti Hírlap, 48. évf. (1928), 180. sz., 1928. augusztus 9.
Ellenzék 1924.	Ellenzék, 45. évf. (1924), 209. sz., 1924. szeptember 17.
Hivatalos Közlöny 1925.	Hivatalos Közlöny, 33. évf. (1925), 21. sz., 1925. november 1.
Magyarság 1921.	Magyarság, 2. évf. (1921), 1. sz., 1921. január 1.
Pesti Napló 1924.	Pesti Napló, 75. évf. (1924), 27. sz., 1924. február 1.
Pesti Napló 1925.	Pesti Napló, 76. évf. (1925), 236. sz., 1925. október 20.

Egyéb nyomtatott források

AÉ 1914–1927.	Akadémiai Értesítő. Bp., 1914–1927.
KI 1927–31.	Képviselőházi Irományok 1927–31. XX–XXII. k. Bp., 1930.
KI 1931–35.	Képviselőházi Irományok 1931–35. IV–X. k. Bp., 1932–1934.
KI 1931–35.	Képviselőházi Irományok 1935–39. XI. k. Bp., 1938.
NI 1922–26.	Nemzetgyűlési Irományok 1922–26. III–XVI. k. Bp., 1923–1926.
NN 1922–26.	Nemzetgyűlési Napló 1922–26. V–XXXVI. k. Bp., 1922–1925.
Költségvetés 1890–1926/27.	A magyar állam költségvetése 1890–1926/27. Bp., 1889–1926.

Szakirodalom

A Magyar Tudományos Akadémia 2024.	A Magyar Tudományos Akadémia mecénásai. Szerk.: Klement Judit. Bp., 2024.
Gali 2017.	Gali Máté: Berzeviczy Albert. A márványarcú miniszter. Bp., 2017.
Klement 2024.	Klement Judit: Vállalatok társadalmi felelősségvállalása az Akadémia javára. In: A Magyar Tudományos Akadémia mecénásai. Szerk.: Klement Judit. Bp., 2024. 325–343.

- Kornfeld 2006. Kornfeld Móric: Trianontól Trianonig. Tanulmányok, dokumentumok. Közreadja, az előszót és a bevezetőt írta: Széchenyi Ágnes. Bp., 2006.
- Püski 2024. Püski Levente: Széchenyi nyomában. A Vigyázó-vagyon és a Magyar Tudományos Akadémia. In: A Magyar Tudományos Akadémia mecénásai. Szerk.: Klement Judit. Bp., 2024. 353–369.
- Tilkovszky 1975. Tilkovszky Lóránt: A Magyar Tudományos Akadémia az ellenforradalmi korszakban 1919–1945. In: A Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada 1825–1975. Főszerk.: Pach Zsigmond Pál. Bp., 1975. 265–345.
- Törő 2023. Törő László Dávid: Kultuszteremtés és kötelességtudat: Balogh Jenő. In: A Magyar Tudományos Akadémia elnökei és főtitkárai. Szerk.: Szilágyi Adrienn. Bp., 2023. 288–294.
- Viskolcz 2019. Viskolcz Noémi: A „legerősebb oszlop” – Esterházy Pál herceg mecénatúrája a két világháború közti Magyarországon. In: A magyar arisztokrácia társadalmi-közéleti kapcsolatai és szerepvállalása. Szerk.: Papp Klára, Püski Levente, Novák Ádám. Debrecen, 2019. 325–346.
- Ujvári 2014. Ujvári Gábor: „Egy európai formátumú államférfi”. Klebelsberg Kuno (1875–1932). Pécs, 2014.